

A JUGOSZLÁV ÁLLAM ELSŐ FELBOMLÁSÁNAK REGIONÁLIS ASPEKTUSAI

GULYÁS LÁSZLÓ¹

1. Bevezetés

1918-ban a jugoszláv állam egymástól élesen elkülönülő régiókból született meg, az állam politikai elitje azzal a kihívással nézett szembe, hogy képes-e az állam regionális különbségeit kezelni, képes-e a különféle régiókból egységes államot teremteni, avagy a centrifugális erők szétszakítják államukat. Jelen tanulmányban megvizsgáljuk a jugoszláv állam kiinduló alapadottságait és ezek politikai és gazdasági következményeit, különös figyelmet fordítunk arra a kérdésre, hogy az állam regionális fejlődését hogyan befolyásolta a jugoszláv – pontosabban szerb – politikai elit politikai és gazdasági törekvései.

1. 1. A jugoszláv állam adottságai

Az új jugoszláv állam nem az egykori Monarchia romjain született – mint Csehszlovákia – és nem egyszerűen egy háború előtti királyság kiterjesztése volt – mint Románia –, hanem egy teljesen új államalakulat volt.¹

A 247 000 km² területű jugoszláv állam – mint az alábbi területekből jött létre:

- a világháború előtt önálló királyságokként létező Montegró és Szerbia (együttes területük a világháború előtt 87 300 km², ebből Montenegró 14 180 km²),
- a Monarchia osztrák részéből Dalmácia és Szlovénia,
- a történelmi Magyarországgal perszónálunióban élő Horvát-Szlavonország,
- a történelmi Magyarország déli területei (Muraköz, Murán inneni terület, Baranyai háromszög, Bácska, Bánát, összesen 21 ezer km²),
- a közös osztrák-magyar közigazgatás alatt álló Bosznia-Hercegovina.
- a Bulgáriától elcsatolt három kisebb terület (összesen 3,8 ezer km²)
- az Albániától elcsatolt prizreni négyszög

Ha még ehhez hozzá számítjuk azt a tényt, hogy Szerbia a Balkán-háborúk következtében közvetlenül a világháború előtt – azaz 1913-ban – megszerezte a Török Birodalomtól a Novi Pazar-i szandzsák északi felét és Macedónia jelentős részét, nyugodtan kijelenthetjük, hogy Jugoszlávia volt a két világháború közötti Köztes-Európa legbonyolultabb állama.²

---

¹ Doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem – Regionális Politikai és Gazdaságtan Doktori Iskola.

Kiindulási pontként nézzük meg, a jugoszláv „nemzetállam” etnikai összetételét:

1. táblázat.

Jugoszlávia etnikai megoszlása 1921-ben és 1931-ben

Nemzet	Fő	%-os arány	fő	%-os arány
„Szerb-horvát”	8 911 509	74,36	10 730 823	77,01
Szlovén	1 019 997	8,51	1 135 410	8,15
Német	505 790	4,22	499 969	3,59
Magyar	467 658	3,90	468 185	3,36
Albán	439 657	3,67	505 259	3,63
Román és vlach	231 068	1,93	137 879	0,98
Török	150 322	1,26	132 924	0,95
Cigány	-	-	70 424	0,51
Egyéb	143 378	1,19	123 845	0,89
Cseh és szlovák	115 532	0,96	129 320	0,93
Összesen	11 984 911	100,0	13 943 038	100,0

Forrás: A szerző saját szerkesztése³

A következtetések levonása előtt, mivel a Balkánon a vallás szorosan kötődik egy-egy nemzethez (horvátok-katolikusok, szerbek-keleti ortodoxok), érdemes szemügyre venni a jugoszláv államvallási struktúráját is:

2. táblázat.

Jugoszlávia lakosságának vallási megoszlása 1921-ben

Vallás	Fő	%-os arány
Keleti ortodox	5 593 057	46,67
Római katolikus	4 708 657	39,29
Görög katolikus	40 338	0,38
Muzulmán	1 345 271	11,21
Lutheránusok és Kálvinisták	229 517	1,91
Izraeliták	64 746	0,54
Egyéb	3 325	0,03
Összesen	11 984 911	100,0

Forrás: A szerző saját szerkesztése⁴

Az etnikai megoszlást mutató táblázatban rögtön feltűnik, hogy a szerbek és a horvátok együtt vannak feltüntetve. Ennek magyarázata az, hogy Belgrád – a ”szerb-horvát nemzet” fikciójának megfelelően – a horvátokat egyszerűen „katolikus szerbeknek” tekintette. Sőt az 1921 évi népszámlálás során nem csupán szerbeket és a horvátokat, hanem a crna-goraiakat, a muzulmánokat a macedo-szlávokat és a bolgárokat ebbe a kategóriába sorolták be.

A szerbek és a horvátok számát a vallási adatok felhasználásával számíthatjuk ki. Bajza József ezen adatokat felhasználó bonyolult számításai szerint 1921-ben 4 600 000 szerb (az összlakosság 38,2%-a) és 2 828 000 horvát élt (az összlakosság 38,2%-a) Jugoszláviában.⁵

Romsics a tíz évvel későbbi népszámlálás – azaz az 1931. évi –, adatait használva közel hasonló százalékos eredményre jutott, nála a szerbek aránya 39,2% míg a horvátoké 23,4%.⁶

Megállapíthatjuk, hogy Jugoszlávia rendelkezik ún. több nemzetiségű állam két legfontosabb kritériumával. Egyrészt az államalkotó nemzet többsége mesterségesen lett megalkotva (lásd szerb-horvát nemzet fikciója), másrészt jelentős kisebbséget is határaik közé zártak. Még abban az esetben is, ha a szlovénokat államalkotó nemzetként vesszük, a kisebbségek aránya 17,13%-os marad.

3. A jugoszláv állam problematikájának politikai dimenziói

Jelen alfejezetben röviden áttekintjük, hogy a szerb politikai elit – amely mint látni fogjuk, magához ragadta az új állam összes fontos kulcspozícióját –, hogyan és milyen eszközökkel próbált a különféle régiókból egységes államot teremteni.

A jugoszláv állam belpolitikai életét már születésétől (az SHS Királyságot 1918. december 1-én kiáltották ki – G.L.) kezdve alapvetően a nemzeti ellentétek határozták meg. Az éles küzdelemre már 1918 decemberében megindult, amikor Horvátországban, Crna-Gorában és Macedóniában a köztársasági államformára és a nagyobb önállóságra törekvő lakosság megmozdulásait a belgrádi kormány katonai erővel verte le.⁷

Sándor király 1919. januári rendeletével az államot nyolc tartományra osztotta (Szerbia, Crna-Gora, Vajdaság, Macedónia, Bosznia-Hercegovina, Dalmácia, Horvátország és Szlovénia), de ezt a tartományi rendszert – amely egyfajta regionális fejlődés előtt nyithatta volna meg az utat – a jugoszláv állam első alkotmánya rövidesen felszámolta.⁸

Ezt az alkotmányt 1921. június 28-án, azaz Szent Vid napján szavazta meg az Alkotmányozó Nemzetgyűlés, ezért a szakirodalom vidovdani alkotmánynak is nevezi.⁹ Az alkotmány megalkotásakor Alkotmányozó Nemzetgyűlésnek el kellett döntenie, hogy Jugoszlávia egységes irányítású – azaz unitarista – vagy föderatív állam legyen-e. A probléma két kérdés formájában merült fel:¹⁰

1. Vajon az alapvető kulturális és történelmi, gazdasági és egyéb eltérések az állam egyes régiói között szükségképpen föderációs politikai rendszerhez vezetnek-e vagy e regionális különbségek kezelése inkább központi irányítást igényel?

2. A regionális különbségek mélyen gyökereznek-e, vagy csupán egy idegen uralmak – Habsburgok, törökök – felszínes maradványai? (Ha csupán felszínes maradványról van szó, az új államnak nem kell ezeket saját új struktúrájában tükröztetni – G. L.)

A kibontakozó vitában a szerbek az unitarista, míg a többi nemzet a föderalista megoldást támogatta. A szavazás során – a horvátok kivonultak –, a szerb unitarista álláspont győzedelmeskedett.¹¹

Az ország közigazgatását újraszabályozó 1922. április 28-i törvény ugyanezt a központosító tendenciát erősítette. Jugoszláviát 33 körzetre osztották, melyeket a király által kinevezett főhivatalnokok (az ún. főispánok) irányították, akik – bár bizonyos hatalmat az alsóbb közigazgatási szintek is kaptak –, szorosan a kezükben tartották az igazi döntéseket. A történelmi tartományok eltörölésével – lásd Horvátországot négy, Dalmáciát és Szlovéniát pedig két-két kerületre osztották –, a szerb politikai elit a föderalizmusnak, illetve a regionalizmusnak a lehetőségét kívánta kizárni.

A vidovdani alkotmány elfogadása után a szerb politikai elit minden politikai, közigazgatási és katonai pozíciót elfoglalt, sőt a gazdasági erőforrások birtoklásában – ahol kiegyensúlyozottabb volt a helyzet is – megpróbált saját maga javára arányeltolódást elérni.¹²

A szerb dominanciát jól mutatják az alábbi példák:¹³

- 23 éves fennállása alatt a jugoszláv állam miniszterelnöke egy öthónapos periódustól eltekintve – a szlovén Ivan Korosec 1928 júliustól decemberig – mindig szerb volt.
- Szintén a szerbek töltötték be a kulcspozíciónak számító hadügy- külügy- és belügyi miniszteri posztokat
- 1947-es adat szerint a jugoszláv hadsereg 165 tábornokából a horvátokat és a szlovénokat mindössze 2-2 tábornok reprezentálta.

Összehasonlításképpen: Az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének 357 tábornokából 1914-ben 57 tábornok (azaz 15%) volt horvát.¹⁴

Megállapíthatjuk, hogy a szerb politikai elitnek sikerült az államot centralizálnia, de ezt a többi nemzet – „a nem szerbek” –, nem fogadták el. Különösen kiéleződött a horvát-szerb szembenállás, mivel a horvátok – élükön Stepan Radic-csal –, a jugoszláv állam föderalizálása és ezen belül a horvát területek autonómiájának kivívására törekedtek. Terjedelmi korlátaink miatt nincs lehetőségünk e küzdelem részleteit bemutatni, csupán két jellemzőre hívjuk fel a figyelmet:¹⁵

- A szerb-horvát küzdelem, szinte megbénította az államot. 1918 és 1929 között hét miniszterelnöke volt a kormánynak, akik összesen 23 kabinetet alakítottak. Miközben egyetlen parlament se tudta kitölteni mandátumát.
- A két nemzet küzdelméből a mérleg nyelvét jelentő szlovének és boszniai muzulmánok igyekeztek a maguk számára némi előnyt kovácsolni – Belgrád nagyon sok esetben ezen nemzetek támogatásával tudta akarátát keresztül vinni –, míg az albánok, magyarok, németek és macedónok az ún. nagypolitikában semmiféle szerepet nem tudtak játszani.

Az állami egység megteremtésének centralista (nagyszerb) modellje permanens politikai válságot és parlamenti instabilitást eredményezett. Ebben a helyzetben a király az állam működőképességének fenntartása érdekében 1929. január 6-án diktatúrát vezetett be, melynek első lépéseként hatályon kívül helyezte a vidovdáni alkotmányt.¹⁶

Miután a parlamenti demokrácia keretei között a centralista (nagyszerb) modell nem volt képes megteremteni az egységes jugoszláv államot, Sándor király arra tett kísérletet, hogy megteremtse az egységes jugoszláv nemzetet. A király gondolatrendszerében erőteljes hangsúlyt kapott – az a már korábban is létező – ideológia, hogy a szerbek, a horvátok és a szlovének, illetve az országban élő többi szláv nép egyetlen egységes nemzetet a jugoszláv nemzetet alkotja.¹⁷ Ezen nemzeti unitarizmus jegyében – 1929. október 3-án, királyi paranccsal –, keresztelték át az addig SHS Királyság elnevezésű államot Jugoszláv Királyságra. Az új állam név bevezetésével egyidőben kilenc ún. bánságot hoztak létre, emellett Belgrád, mint főváros, egy különálló, tizedik közigazgatási egység lett.

A föderatív átalakításért és saját a autonómiájukért küzdő horvátok örömmel üdvözölték a király kezdeti lépéseit, a vidovdáni alkotmány és vele együtt a 33 közigazgatási egység eltörlését, de a bánságok kialakítása után rá kellett jönniük, hogy Sándor király törekvései nem az ország föderatív átalakítására, hanem az egységes jugoszláv nemzet megteremtésére irányulnak.¹⁸

A bánságok kialakításában és ez törekvés az alábbiakban fogható meg:

- A bánságok határait, úgy húzták meg, hogy feldarabolták a hagyományos történelmi egységeket és még az elnevezéseikben is kerültek a korábbi tartomány neveket (zömében folyókról nevezték el őket. Ezzel is demonstrálták, hogy nem kívánnak visszanyúlni a történelmi tartományokhoz és határokhoz.

Ha megpróbálnánk azonosítani az új bánságokat és a történelmi tartományokat, az alábbi eredményt kapnánk:

- ❖ Dráva – Szlovénia (a szlovének támogatták a szerbeket, így cserébe megőrizhették etnikai területük egységét - G. L .)
- ❖ Duna – a Vajdaság, valamint Ószerbia északi és középső részei
- ❖ Száva – Horvátország-Szlavonia, kivéve a keleti területét és a Szerémséget
- ❖ Tengeremlék – Dalmácia nagy része és Nyugat-Hercegovina
- ❖ Vrbas – Észak-Bosznia

- ❖ Drina –Kelet-Bosznia és Ószerbia nyugati területei
- ❖ Morava – Ószerbia keleti része
- ❖ Vardar – Ószerbia déli része és Macedónia
- ❖ Zeta – Dél-Dalmácia, Montenegró és a Novipazari szandzsák
- A határok mesterséges kialakítása következtében a kilenc bánságból hatban szerb (Vrbas, Duna, Drina, Zeta, Morava, Vardar), kettőben horvát (Száva, Tengermellék) és egyben szlovén (Dráva) többség alakult ki. Muzulmán és macedón többség egyik bánságban se alakult ki. Nézzük meg, hogyan nézett ez ki a Dunai Bánság esetében

3. táblázat.

A Duna Bánság etnikai összetétele.

Nemzetiség	fő	%
Szerb-horvát	1 119 179	56,9
Magyar	385 526	18,29
Német	344 136	16,33
Román	79 621	3,78
Szlovák	60 968	2,89
Egyéb	38 228	1,81
Összesen	2 107 658	100,0

Forrás: A szerző saját szerkesztése¹⁹

4. táblázat.

A Vajdaság etnikai viszonyai 1921-ben.

Nemzetiség	Bácska		Bánát		Baranya		Vajdaság összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Magyar	260 998	35,5	98 4710	17,5	16 638	33,8	376 107	27,9
Német	173 796	23,6	126 530	22,5	16 253	32,9	316 579	23,5
Szerb-horvát	246 598	33,5	240 213	42,7	15 604	31,6	502 415	37,3
Román	1 182	0,1	67 897	12,0	452	0,9	69 530	5,2
Szlovák	30 993	4,2	17 595	3,1	78	0,01	48 666	3,6
Egyéb	21 551	3,1	12 252	2,2	427	0,8	34 230	2,5
Összesen	735 117	100,0	561 958	100,0	49 452	100,0	1 346 230	100,0

Forrás: A szerző saját szerkesztése²⁰

Ha a 3. táblázatot összevetjük a Vajdaság 1921-es etnikai megoszlását bemutató 4. táblázattal láthatjuk, hogy a magyarság 27,9%, illetve a németiség 23,5%-os (együttesen 51,4%) arányát a Duna Bánság létrehozásával sikerült 18,%-ra, illetve 16,3%-ra lenyomni, miközben a szerb-horvát nemzet arányát az 1921-es 37,3%-ról 56,9%-ra felhozni.

Bizonyítható tehát, hogy a bánsági határok mesterséges meghúzása egyértelműen a kisebbségek súlyának csökkentését és a szerb dominancia megeremtését szolgálta.

A Sándor királynak szilárd elhatározása volt, hogy kialakítja a jugoszláv nemzetet, az általa 1931. szeptember 3-án kibocsátott új alkotmány két fontos eleme szintén a jugoszláv nemzet megeremtését szolgálta:²¹

- Tilos „törzsi”, azaz nemzeti vallási vagy regionális alapon pártot szervezni.
- Egy párt csak akkor indulhat a választásokon, ha az ország minden választókerületében támogatottságot tudott bizonyítani (Csak azok a pártok állíthattak listát, melyek 300 választókerületben összegyűjtöttek 200-200 jelöltjüket támogató aláírást)

Ez a törvénycikk a horvát, a szlovén és a többi „nem szerb” nemzeti pártnak jóformán lehetetlené tette a jelöltállítását is. Előnyeiket csak a hivatalos kormánypárt, a Jugoszláv Radikális Párt tudta kihasználni.

Megállapíthatjuk, hogy Sándor király az egyes nemzettudatok – horvát, szerb, stb. –, jugoszláv nemzettudatot és egységet akarta megvalósítani.²² Törekvéseit a horvátok mereven

elutasították, 1932. november 7-én az ún. zágrábi pontokban élesen elítélték a fennálló rendszert és hitet tettek a föderáció és a horvát autonómia mellett.²³

Ezzel szemben a szerbek támogatták Sándor király politikáját. Ennek magyarázata, hogy a Sándor-féle jugoszláv centralizmus végeredményben jól szolgálta a szerb nemzeti érdekeket, a jugoszláv retorika mögött lehetőség nyílt a szerb nacionalizmus érdekeinek érvényesítésére.

Bár Sándor királyt 1934. október 9-én horvát usztasák Marseille-ben megölték,²⁴ utóda Pál régens herceg – aki a kiskorú II. Péter helyett kormányzott –, némileg felpuhított formában tovább vitte ezt a politikai vonalat.

Ennek megfelelően a harmincas években változatlan intenzitással folyt a föderalisták/autonomista tömörülés és a centristák küzdelme.²⁵ Sőt a horvátok politikai elit egy része – a Pavelic által vezetett usztasák –, az autonómia helyett, a független Horvátország megteremtését tűzték zászlajukra.

Ezzel párhuzamosan a Németország és Olaszország hozzáfogott Köztes-Európa térképének átrajzolásához, az alábbi fontos változások történtek:

- 1938 márciusában bekövetkezik az Anschluss, Németország Jugoszlávia szomszédjává válik.
- 1938 szeptemberében a müncheni döntéssel, illetve néhány hónappal később az első bécsi döntéssel megcsonkítják Csehszlovákiát, amely 1939 tavaszán darabjaira hullik
- 1939 áprilisában Olaszország megszállja Albániát.

Ezek a nemzetközi történések – különösen Csehszlovákia megszűnése –, világossá teszik a szerb politikai elit előtt, hogy a jugoszláv állam nem engedheti meg magának a nemzeti megosztottságot, mert azt a terjeszkedő németek és olaszok – ne feledjük Mussolini az usztasák főtámogatója volt –, kihasználják. Ebből a felismerésből születik meg 1939. augusztus 20-án – tehát a második világháború kitörése előtt 10 nappal – a „Sporazum”, azaz a szerb-horvát „Megegyezés,” melynek lényege az ún. Horvát Bánság jelentős mértékű politika/közigazgatási autonómiát kapott a jugoszláv állam keretei között.

Itt jegyezzük meg, hogy véleményünk szerint a „Sporazum” nagyon hasonlított a Zágráb és Budapest viszonyát rendező 1868-as horvát-magyar kiegyezéshez, de némileg annál nagyobb autonómiát adott a horvátoknak).

A „Sporazummal” teljesültek a horvát autonómia törekvések, és így módon lehetősége nyílt egyrészt egy szerb-horvát megbékélésre, másrészt a jugoszláv állam további reformjára, de a II. Világháború Balkánra történő kiterjedése végett vetett a minden ilyen kísérletnek, sőt mint tudjuk Jugoszlávia rövid idő alatt alkotó elemeire hullott.

3. A jugoszláv állam problematikájának gazdasági dimenziói

Jugoszlávia régiói minden lényeges szempontból – történelmi fejlődés, politikai kultúra, társadalmi fejlettség, gazdasági szint, nyelv, jogrendszer, vallás, kulturális szint és hagyományok – óriási különbségeket mutattak.²⁶

A megszülető jugoszláv állam egyértelműen agrárország volt, az agrárnépesség aránya még a legfejlettebb Szlovéniában is meghaladta az 50%-ot.

5. táblázat.

Az agrárnépesség aránya a jugoszláv állam egyes területein.

Régió	Agrárnépesség aránya %
Szlovénia	58,0
Horvátország	75,0
Szerbia és Montenegró	75,0
Bosznia-Hercegovina	83,0
Macedónia	77,0

Forrás: A szerző saját szerkesztése²⁷

A monokulturás mezőgazdaság mellett, Jugoszlávia jelentős mennyiségű ásványkincsel is rendelkezett. Erre épül majd a bányászat, melynek jelentőségét jól mutatja, hogy 1939-re Európában – a Szovjetuniót nem számítva –, Jugoszlávia első volt ólom- és antimontermelésben, második vörösréz és króm, harmadik ezüst és magnézium, negyedik bauxit, lignit és cinktermelésben.²⁸

Az egyoldalú gazdasági örökség – monokulturás mezőgazdaság és az iparon belül a kitermelő ágazat dominanciája – mellett a jugoszláv állam legfontosabb problémája az egységes nemzetgazdaság létrehozása volt. Az új állam keretei közé került régiók 1918 előtt nem álltak egymással szoros gazdasági kapcsolatban, ebből következően gazdasági tradícióik és fejlettségük jelentős mértékben különbözött.

A régióknak különböző volt a gazdasági és jogi rendje, kereskedelmi kapcsolatrendszere és orientációja, a vasúti szabványai. Jól mutatja ezt a sokszínűséget, hogy az új állam négyféle pénznemet és hat különféle adórendszert örökölt.²⁹

Az államon belüli regionális különbségeket jól mutatja az analfabéta lakosság területi megoszlása is:

6. táblázat.

Az analfabéta lakosság aránya a jugoszláv állam egyes régióiban.

Régió	Rothschild adatai az 1921-es évre vonatkozóan	Illés adatai az 1930-as évre vonatkozóan
	Írástudatlanság aránya (%)	Írástudatlanság aránya (%)
Szlovénia	8,8	7,0
Vajdaság	23,2	Nincs adat
Horvátország	32,3	30,0
Dalmácia	49,5	Nincs adat
Szerbia	65,4	40,0
Montenegró	67,0	Nincs adat
Bosznia-Hercegovina	80,5	70,0
Macedónia	83,8	Nincs adat
Jugoszláv átlag	51,5	Nincs adat

Forrás: A szerző saját szerkesztése³⁰

Jugoszlávia régióit – Vaska Géza felosztását kiindulási pontként felhasználva – a gazdaság fejlettsége szempontjából két csoportba sorolhatjuk, úgymint:³¹

A közép-európai csoport: Szlovénia, Horvátország, Dalmácia, és a Vajdaság. Ebből a csoportból is kiemelkedik Szlovénia, amely az új állam legfejlettebb, legiparosodottabb része volt. Jól mutatja ezt, hogy bár Szlovénia területe a jugoszláv állam területének alig több mint 6%-át, lakossága pedig az összlakosság 8%-át tette ki, az összes fontos iparág termeléséből ezeknél az arányoknál jóval magasabb mértékben részesedett. A papíriparból 43%-os, míg a textil és fémiparból 38-38%-os részesedése volt.³²

A balkáni csoport: Ószerbia („Szűkebb Szerbia” azaz Vajdaság nélkül), Montenegró, Macedónia, Bosznia-Hercegovina. A balkáni csoport fejlettségi szintjére következtethetünk abból, hogy a világháború előtti Szerbia exportjában három exportcikk dominált: a gabona, az élő-, illetve vágott állat és az aszalt szilva. Ezek együttesen a szerb export 70-80%-át adták³³ Az elmaradottságot jól mutatja, hogy ezek az exportcikkok előállításuk után alig igényelnek további feldolgozást.

Összefoglalva az eddigieket – némi egyszerűsítéssel –, azt mondhatjuk, hogy a volt magyar és osztrák területek – kivéve Bosznia-Hercegovinát –, alkották az új állam fejlett régióit, míg az összes többi régió fejletlennek, elmaradottnak volt minősíthető.

Vaska Géza szerint: „Jugoszlávia kultúrnívóját – értsd fejlettségét (G. L).– a háború után nyert területeinek köszönheti. Horvátország például egyedül több elemi iskolával csatlakozott, mint amennyi egész Szerbiában volt”³⁴

Véleményünk szerint a belgrádi politikai elit előtt az egységes nemzetgazdaság megteremtésére kétféle megközelítési mód kínálkozott:

I. Az eltérő adottságú régiók gazdasági életét oly módon összehangolni, hogy működésük össz-jugoszláv érdeket szolgáljon. Azaz minden régió úgy érezze, hogy számára megéri a jugoszláv állam részeként működtetni gazdaságát, mert az számos előnnyel jár rá nézve.

II. A nemzetgazdaság működtetésében – akárcsak a politikai mezőben – a szerb nemzeti érdekeket előtérbe helyezni, a többi régió rovására.

Belgrád fentebb vázolt két lehetőség közül, a másodikat választotta, és ennek alátámasztására két érvet hoztak fel:³⁵

- Szerbiát kárpótlás illeti meg az első világháborúban a délszláv ügyért vállalt sok szenvedéséért.
- Ha a háború végén Szerbia erkölcsi és politikai hitelével nem áll a Monarchiához tartozó délszlávok mögé, mint legyőzött hatalom alattvalóinak, súlyos jóvátételeket kellett volna fizetniük. Ezért most – értsd a háború után –, ezek a nemzetek (horvátok, szlovének) a „megtakarított” vagyon egy részét igazán átengedhetik Szerbiának.

Mielőtt továbbmennénk, le kell szögeznünk, hogy a világháború ideje alatt Szerbia veszteségei valóban nagyok voltak. A legóvatosabb becslések szerint is mintegy 300 ezer embert veszített. Más adatok szerint viszont a harcok, járványok és nélkülözések miatt kétszer, sőt háromszor többet, összlakosságának kb. egyötödét. Továbbá a délszláv területeket ért mintegy 20 milliárd frankra becsült háborús károk 2/3 része is Szerbiára esett.³⁶

Visszatérve az alapkérdésre, megállapíthatjuk, hogy kialakult a „fejlett észak” (Szlovénia, Horvátország, Vajdaság) és a „fejletlen dél”(Ószerbia, Montenegró, Crna-Gora, Montenegró, Macedónia) ellentéte az államon belül, ez különösen két területen mutatkozott meg élesen.³⁷

- I. Egyenlőtlen adóterhek. A dunai (durván a Vajdaság), szávai (Szlovénia) és drávai (Horvát-Szlavonország) bányákban lényegesen több adót fizettek, mint a magában Szerbiában.
- II. A költségvetés egyenlőtlen elosztása a régiók között. A jugoszláv állam költségvetésének 2/3 részét Szerbiában költötték el (állami beruházások, általános kormányzati szolgáltatások biztosítás), miközben Horvátországban beszedett adónak csak a felét költötték el helyben.

Az egykor osztrák és magyar uralom alatt álló területek melyek fejlettebbek voltak, mint Ószerbia a két világháború közötti Jugoszlávia számára sok erőforrást szolgáltatottak – ipari üzemeket, vasútvonalakat, utakat, kikötőket, bányákat, erdőket, mezőgazdasági termékeket és adóztatható jövedelmeket –, amelyeket a szerbek kizárólagosan saját nemzeti érdekeiknek megfelelően zsákmányoltak ki.³⁸

Ennek következtében a gazdaság regionális különbségei újabb konfliktusforrássá váltak a jugoszláv államon belül. A fejlettebb régiókban élő szlovének, horvátok, magyarok és németek úgy érezték, hogy a belgrádi kormány gazdaságpolitikája megkárosítja őket a szerbek javára.

Terjedelmi korlátaink miatt csupán jelzzük, hogy ezeket a regionális problémákat az 1929-33-as világgazdasági válság még jobban elmélyítette.

7. Konklúziók

Jugoszlávia régiói minden lényeges szempontból – történelmi fejlődés, politikai kultúra, társadalmi fejlettség, gazdasági szint, nyelv, jogrendszer, vallás, kulturális szint és hagyományok – óriási különbségeket mutattak. A jugoszláv állam legsúlyosabb születési hiányosság az volt, hogy nem nemzetállamként, hanem több nemzetiségű államként jött létre. Az új állam etnikai heterogenitását jól mutatja, hogy a legnagyobb lélekszámú nemzet, a szerbek arány mindössze 38-39%-os volt.

Az állam uralkodó politikai elitje – azaz a szerbek – ugyanazon kihívással nézett szembe, mint a csehszlovák politikai elit, azaz képesek-e az állam regionális különbségeit kezelni, képesek-e a különféle régiókból egységes államot teremteni, avagy a centrifugális erők szétszakítják államukat.

A két világháború közötti Jugoszláviában a szerb elit mind a politikában, mind a gazdaságban képtelennek bizonyult arra, hogy a szerb nemzeti érdek helyett a jugoszláv állam koncepciójában gondolkodjon és cselekedjen.

JEGYZETEK

1. Itt jegyezzük meg, hogy az új állam hivatalos elnevezése 1929-ig Szerb-Horvát-Szlovén Királyság volt, de az egyszerűség kedvéért disszertációmban végig Jugoszláviának illetve jugoszláv államnak nevezzük.
2. A Balkán-háborúkról és Szerbia területi nyereségeiről lásd térképpel és magyarázó szöveggel **Pándi Lajos** (szerk.) *Köztes-Európa 1763-1993. Térképgyűjtemény. „Törökellenes nemzeti mozgalmak a Balkánon 1908-1913”* 224-225. old., illetve „Macedónia felosztása 1913” 226-227. old.
3. A táblázat megszerkesztéséhez az alábbi adatsorokat használtuk fel Joseph Rothschild II. 109. old., (bővebben lásd a 10-es lábjegyzetet – G.L.), **Juhász József** : Volt egyszer egy Jugoszlávia. Aula Kiadó. Budapest. 1999. (A továbbiakban Juhász József I.) 326. old., **H. Sundhassen**: Geshichte Jugoslawiens 1918-1980 Stuttgart 1982. 218. old., **Bajza József**: Jugoszlávia. Budapest 1932. 3. old. Itt kell megjegyeznünk, hogy az 1921. évi népszámlálásra vonatkozóan a különféle szerzők némileg eltérő adatokat sorolnak fel.
4. A táblázat megszerkesztéséhez a 3-as lábjegyzetnél felhasznált forrásokat használtuk fel.
5. Lásd **Bajza József** id. mű 4-5. old.
6. **Romsics Ignác**: Nemzet, nemzetiség és állam. Napvilág Kiadó. Budapest. 1998.) 209. old. (A továbbiakban Romsics Ignác I.)
7. **Sokcevičs Dénes – Szilágyi Imre – Szilágyi Károly**: Déli szomszédaink története. Bereményi Könyvkiadó. Budapest 1993. 225. old. (A továbbiakban Sokcevičs és tsai).
8. Az alkotmány szövegét lásd Jugoszlávia 1918-1941. Dokumentumok. (szerk. **Sajti Enikő**) JATE Társadalomtudományi Kör. Szeged. 1989. 48. Dokumentum 122-140. old. (A továbbiakban Jugoszlávia 1918-1941. Dokumentumok.)
9. 1389. június 28-a a rigómezei csata napja, ezen a napon a török seregek Murád szultán vezetésével legyőzték a szerbeket, de maga a szultán nem élvezhette sokáig győzelmének örömét, mert a csata után egy Vid nevű szerb vitéz leszurta.
10. **Joseph Rothschild**: East Central Europe between Two World Wars. History of East Central Europe Volume IX. University of Washington Press, Seattle-London 1974. Ebben a könyvben a 201-től a 280. old.-ig terjedő részek foglalkoznak a két világháború közötti Jugoszláviával. A JATE Történész Diákköre a Studium Füzetek 4. Kötetként „Jugoszlávia története a két világháború között” címmel kiadta ezt a részt. Hivatkozásainknál mindig a Studium Füzetek oldalszámát adjuk meg, az alábbi jelöléssel : Joseph Rothschild II. Ennek megfelelően ezen hivatkozás **Joseph Rothschild** II. 20-23. old.,
11. A részleteket lásd **Bajza József** id. mű 43-44. old., **Joseph Rothschild** II. 20-30. old.,
12. **Juhász József** I. 46. old.
13. **Romsics Ignác** I. 210. old.
14. A Monarchia hadseregére vonatkozó adatot lásd **Joseph Rothschild** II. 103. old.
15. A húszas években lezajló szerb-horvát küzdelemről lásd részletesen **Bajza József** id. mű 45-57. old, **Vaska Géza**: Jugoszlávia. Budapest. 1932. id. mű 44-74., Joseph Rothschild II. 31-48. old.
16. Sándor király kiáltványának szövegét lásd Jugoszlávia 1918-1941. Dokumentumok. 65. számú dokumentum 179-180. old.
17. **Sokcevičs és tsai** id. mű 230. old
18. **Juhász József** I. 58. old.

19. A táblázatot „A jugoszláviai magyarság helyzete.” (Budapest 1941.) c. kiadvány adatai alapján szerkesztettük meg.
20. A táblázatot „A jugoszláviai magyarság helyzete.” (Budapest 1941.) c. kiadvány adatai alapján szerkesztettük meg.
21. Az alkotmányból a legfontosabb részeket közli Jugoszlávia 1918-1941. Dokumentumok. 67. számú dokumentum, 181-185. old.
22. Sándor királyról és politikájáról lásd *Vaska* id. mű 75-95., *Joseph Rothschild* II. 48-58. old.
23. A zágrábi pontokat lásd Jugoszlávia 1918-1941. Dokumentumok. 70. számú dokumentum, 187-189. old.
24. A merényletről lásd Ormos Mária kismonográfiáját, *Ormos Mária: Merénylet Marseille-ben.* Kossuth Kiadó. Budapest. 1974
25. A harmincas években lezajló szerb-horvát küzdelemről lásd, *Juhász József* I. 65-68. old., *Joseph Rothschild* II. 58-88. old.
26. A két világháború közötti Jugoszlávia gazdasági éltéről lásd *Berend T. Iván – Ránki György: Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20 században.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1976. 274-275. old., 320-321. old., 356-357. old, 421-423. old., 441-443. old., továbbá *Joseph Rothschild* II. 88-101. old.
27. A táblázatot *Rónai András: Közép-Európa Atlaszá-nak* adatai alapján szerkesztettük meg.
28. *Joseph Rothschild* II. 88. old.
29. *Juhász József* I. 43. old.
30. A táblázatot *Rothschild* II. és *Illés Iván: Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón Átalakulás, integráció, régiók.* Dialóg Campus. Budapest-Pécs. 2002 adatai alapján szerkesztettük meg.
31. *Vaska Géza* id. mű 12. old.
32. *Sokcsevits és tsai* id. mű 258. old.
33. *Berend T. Iván – Ránki György: Európa gazdasága a 19. században.* Gondolat Kiadó. Budapest. 1987. 626. old.
34. *Vaska Géza* id. mű 19. old.
35. *Joseph Rothschild* II. 95. old.
36. *Juhász József* I. 310. old.
37. *Joseph Rothschild* II. 96. old.